

УДК 364.01

О.А. ЛАНОВЕНКО

ОРГАНІЗАЦІЙНІ ФОРМИ НАДАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ З ПЕРВИННОГО ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯ МОЛОДИМ СПЕЦІАЛІСТАМ В УКРАЇНІ

Лановенко Оксана Анатоліївна – старший викладач кафедри соціології та соціальної роботи ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет», аспірант соціологічного факультету Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна

Стаття посвячена розгляду проблеми надання соціальних послуг соціально-уязвимим групам населення в сучасній Україні. Розглянуті організаційні форми надання соціальних послуг безробітним молодим спеціалістам.

Ключевые слова: соціальні послуги, соціально уязвимі групи, первинне трудоустроєство, безробітні молоді спеціалісти.

Стаття присвячена розгляду проблеми надання соціальних послуг соціально-вразливим групам населення в сучасній Україні. Розглянуто організаційні форми надання соціальних послуг безробітним молодим спеціалістам.

Ключові слова: соціальні послуги, соціально вразливі групи, первинне працевлаштування, безробітні молоді спеціалісти.

The article is devoted consideration of problem of grant of social services the socially vulnerable groups of population in modern Ukraine. Considered organizational forms of social services to unemployed young professionals.

Keywords: social services, socially vulnerable groups, primary employment, unemployed young professionals.

© О.А. Лановенко, 2012

Молода людина знаходиться на етапі інтеграції в існуючі суспільні відносини, що включає професійну (первинну та вторинну), сімейну, етнічну, політичну та правову соціалізацію тощо. Представники цієї соціальної групи мають велику соціальну перспективу і є основним носієм інтелектуального потенціалу суспільства, джерелом поповнення трудових ресурсів країни. Однак у несприятливих соціально-економічних умовах цей процес може ускладнюватись. Так, молодь з певних причин виходить на ринок праці невідповідною до праці, з низьким рівнем освіти, відсутністю досвіду роботи та з орієнтацією на легкий заробіток грошей, що в умовах незбалансованого ринку праці робить її групою населення зі зниженою конкурентоспроможністю. Тому одним з найбільших ризиків для молоді є безробіття, що породжує соціальну апатію, знижує установку на подальшу професійно-трудоу кар'єру, призводить до соціальної вразливості тощо. Незайнятість молодих осіб веде до негативних наслідків як для самої молоді особи, так і для суспільства в цілому.

Особливої уваги потребує безробітна молодь, яка навчалась у вищих та професійно-технічних навчальних закладах, здобула певну професію та шукає перше робоче місце (безробітні молоді спеціалісти). Так, найбільший рівень безробіття економічно-активного населення спостерігається саме у віковій категорії 15-24 роки. Це актуалізує необхідність підтримки щодо соціальної адаптації до ринкових умов соціально-вразливих груп населення, передусім безробітних молодих спеціалістів, за допомогою надання їм соціальних послуг з працевлаштування в межах спеціально створених соціальних установ.

У сучасній науковій літературі приділяється достатня увага вивченню окремих аспектів даної проблеми. Проблеми соціально-вразливих

груп населення та необхідність соціальної роботи з ними розглядаються у роботах таких учених, як В.М.Ніколаєвський, А.І.Андрющенко, С.М.Вакуленко, Є.І.Холостова, Р.А.Смирнова, А.М.Мінгазова, Г.О.Брюхіна, О.В.Калініна, О.І.Кізілов, О.М.Плахова, О.В.Чернявська, І.В.Оклей та ін.

Особливості молоді як соціально-демографічної групи розглянуті у роботах таких учених, як І.С.Кон, В.Т.Літовський, С.М.Іконнікова, Ю.А.Зубок, В.І.Чупров, О.В.Сорокін, С.Р.Оленич, О.О.Морозова, Ю.В.Глуценко, Т.В.Приходько, Л.М.Панченко та інші.

Взаємозв'язок соціально-економічного самопочуття молодих людей та їх трудової зайнятості розглядається у роботах Є.Л.Спиридонової, О.М.Балакіревої, О.А.Морозової, В.Л.Кравченко, А.О.Серегіна, В.Б.Мягких та інших. Проблеми соціальної вразливості молоді на ринку праці розглянуті в роботах Г.В.Ковалю, Т.Петрова, Ю.М.Щотова, Л.Горошко, О.М.Лободинської, О.І.Шарова, Т.О.Донченко, В.Васильченко, О.Гришанова, В.Покришук, В.Скуратовського, О.М.Балакіревої, О.В.Валькована, О.О.Яременко, В.В.Онїкієнко, Д.А.Дмитрук.

За наявності значної кількості досліджень майже відсутні роботи, присвячені спеціальному аналізу організаційних форм надання соціальних послуг з первинного працевлаштування молодим спеціалістам як соціально-вразливі категорії молоді. У цьому зв'язку метою статті є визначення найбільш оптимальної організаційної форми надання соціальних послуг з первинного працевлаштування молодих спеціалістів в Україні.

Сучасний ринок праці в Україні характеризується: невідповідністю між попитом та пропозицією робочої сили; низьким кваліфікованим рівнем та рівнем правової культури шукачів роботи і працюючого населення; проблемами зайнятості

економічно-активного населення (приховане безробіття, непостійна зайнятість, зайнятість у неформальному секторі економіки, вторинна зайнятість, низька та нестабільна заробітна плата, плинність кадрів, незахищеність працівників тощо); проблемами зайнятості вразливих груп населення за суб'єктивними ознаками (особи з обмеженими можливостями, особи передпенсійного віку, молоді та інші); соціальною незахищеністю працівників фермерських та селянських господарств; розвитком нових форм зайнятості поза ринком праці, що пов'язано з розвитком організацій «третього сектора» та активізацією благодійницької та волонтерської діяльності; появою нових професій на ринку праці, пов'язаних з активним розвитком інформаційних технологій та новими потребами економіки, таких як: кредитні менеджери, кредитні брокери, інтернет-маркетологи, онлайн-рекрутери, тренд-вотчери, інженери автоматизованого тестування тощо.

У той же час основною залишається проблема безробіття, хоча, за даними Державної служби зайнятості України, на кінець I півріччя 2011 року простежується зменшення рівня безробіття (порівняно з I півріччям 2010 року) серед економічно активного населення працездатного віку (за методологією МОП) з 9,6% до 8,7% та незначне збільшення чисельності зайнятого населення працездатного віку [1]. Але, незважаючи на це, гостро залишається проблема незайнятості осіб у віці до 25 років, у системі трудових відносин, що ускладнює процес їх соціалізації та призводить до соціальної вразливості. Частка молоді серед чисельності незайнятого населення, які перебували на обліку в Державній службі зайнятості, складала 42,1%. При цьому найбільші показники безробіття молоді у Тернопільській (49,4%), Івано-Франківській (48,7%) та Волинській (48,2%) областях. Найменші – Чернігівській (35,9%), Харківській (37,0%) та Полтавській (37,1%) областях.

За даними Державної служби статистики України, у 2010 році серед економічно активного населення певної вікової категорії безробітними були (за методологією МОП): у віці 15-24 роки – 17,4%, у віці 25-29 років – 9,9%, у віці 30-39 років – 7,8% [1]. Станом на кінець I півріччя 2011 року ці показники дещо змінилися, а саме збільшилась кількість безробітних молодих осіб до 25 років і становить 19,4%.

Відсутність постійної роботи (за умови, якщо зайнятість є важливою для молодої особи) може привести до таких соціальних наслідків, як: 1) розчарування у можливості знайти роботу та соціальна апатія; 2) зниження установки на подальшу трудову кар'єру; 3) трудові міграції молоді; 4) неофіційна зайнятість; 5) формування «девіантної кар'єри»; 6) соціально-психологічної депривації та суїцид; 7) конфлікти у родині з приводу «тривалого утримання»; 8) складнощі у формуванні молодої сім'ї, тому що немає стабільності та впевненості у майбутньому; 7) соціальне виключення молодих людей з соціуму та формування соціальної патології.

Згідно з тим, що у ЗУ «Про сприяння соціаль-

ному становленню та розвитку молоді в Україні» зазначено, що до молоді (молодих громадян України) відносяться громадяни України віком від 14 до 35 років [2], а Кодексом законів про працю України визначається мінімальний вік для прийому на роботу – 16 років (також допускається прийняття на роботу дітей у віці від 15 років за згодою одного з батьків) [3], враховуючи визначення поняття «безробітний» у ЗУ «Про зайнятість населення» [4, ст.2.], під безробітною молоддю ми розумітимемо працездатних громадян у віці від 15 (16) до 35 років, які через відсутність роботи не мають заробітку або інших передбачених законодавством доходів і зареєстровані в державній службі зайнятості як такі, що шукають роботу, готові та здатні приступити до підходящої роботи.

Окремою категорією безробітної молоді, представники якої не в змозі на рівні конкурувати на ринку праці, є молоді, яка шукає перше робоче місце, тому що при працевлаштуванні роботодавець вимагає наявності досвіду роботи, якого молоді особи не мають. У законодавстві України перше робоче місце розглядається як місце роботи молодих громадян після закінчення або припинення навчання в будь-якому навчальному закладі, завершення професійної підготовки і перепідготовки, а також після звільнення з дійсної строкової військової служби або альтернативної (невійськової) служби [2].

У цьому зв'язку ми можемо виділити наступні категорії безробітної молоді, які шукають перше робоче місце: 1) випускники вищих та професійно-технічних навчальних закладів, які здобули спеціальність; 2) випускники середніх загальноосвітніх шкіл; 3) молоді особи, які припинили навчання у середніх, професійно-технічних та вищих навчальних закладах; 4) молоді особи, які звільнилися із строкової військової або альтернативної (невійськової) служби; 5) особи, яким виповнилося 15 років і які за згодою одного з батьків шукають перше робоче місце; 6) молоді особи, звільнені з установ, що виконують покарання; 7) молоді особи, які мають інвалідність; 8) молоді жінки, які мають дітей віком до шести років.

З нашої точки зору, перша група взагалі не повинна відноситись до соціально-вразливих категорій молоді, адже відомо, що наявність освіти та професії є важливою умовою для подальшого успішного існування не тільки самої молодої людини, але й для майбутнього держави. На сучасному етапі розвитку нашого суспільства, коли виникає проблема працевлаштування випускників вищих та професійно-технічних навчальних закладів на перше робоче місце, ми змушені говорити про цю категорію молоді, як про одну з найбільш соціально вразливих. Здобута освіта і спеціальність не є гарантією працевлаштування молодої людини. Так, 17,4% безробітних в Україні не мають роботи по причині відсутності досвіду роботи, тобто не працевлаштовані після закінчення загальноосвітніх та вищих навчальних закладів I-IV рівнів акредитації (2011 рік). При цьому ця кількість є стабільно високою за період з 2000 по 2011 роки. Слід зазначити, що за I півріччя 2011-го збільши-

лась частка непрацевлаштованих після закінчення навчальних закладів порівняно з відповідним періодом 2010 року (з 13,7% до 17,4%) [1].

Отже, найбільш широкою групою безробітної молоді є прошарок молоді, який може охарактеризуватися наступним чином: це економічно-активні, працездатні молоді люди, що мають вищу або професійно-технічну освіту, не мають суб'єктивних обмежень, але не володіють певним досвідом, стажем роботи за фахом і претендують на перше робоче місце та готові приступити до роботи. За своїми соціально – особистісними характеристиками вони, за наявності підходящої роботи, не повинні потрапляти до соціально-вразливих категорій. Тому завдання держави полягає в тому, щоб, по-перше, нейтралізувати негативний вплив наявних соціальних ризиків на молодь; по-друге, спрямувати пошукову активність молодих людей на соціально-значущі цінності, як для них самих, так і суспільства в цілому. Забезпечення гідних умов для розвитку та життєдіяльності молодих людей, передусім за допомогою працевлаштування – це важлива умова для подальшого успішного розвитку і молоді, і суспільства в цілому.

На сьогодні первинне працевлаштування випускників є складним завданням. Законодавством України закріплено гарантії працевлаштування випускників на перше робоче місце, а саме: Конституцією України, Кодексом законів про працю України, законами України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні», «Про зайнятість населення», «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття» декларується право молоді на працю та на перше робоче місце. Так, Закон України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні» зазначає, що держава забезпечує працездатній молоді надання першого робочого місця на строк не менше двох років [2, ст.7]. Однак положення цих законів не забезпечені відпрацьованими механізмами їх реалізації і тому на місцях не діють. Слід зазначити, що існують деякі відмінності працевлаштування випускників, які навчалися у вищих навчальних закладах за державним замовленням або за рахунок юридичних чи фізичних осіб. Згідно зі статтею 56 Закону України «Про вищу освіту», випускники, які навчалися за державним замовленням, працевлаштовуються на підставі направлення на роботу відповідно до угоди, укладеної між замовником, керівником вищого навчального закладу та випускником [5]. Працевлаштування цієї категорії молоді регулюється Постановою Кабінету Міністрів України «Про порядок працевлаштування випускників вищих навчальних закладів, підготовка яких здійснювалась за державним замовленням» (зі змінами та доповненнями від 13.07.2004 р.). Якщо такої угоди немає, випускник працевлаштовується на загальних підставах, при наявності довідки про надання можливості самостійного працевлаштування. Студенти, які навчаються за рахунок юридичних або фізичних осіб, не підлягають направленню на роботу, якщо немає попередньої домовленості з роботодавцем.

На місцевому рівні основним суб'єктом надання соціальних послуг з працевлаштування випускників є навчальний заклад. Відповідно до Закону України «Про вищу освіту», розпорядження Кабінету Міністрів України «Про підвищення рівня працевлаштування випускників вищих навчальних закладів» (від 27.08.2010 р.), наказу Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України «Про затвердження Типового положення про підрозділ вищого навчального закладу щодо сприяння працевлаштуванню студентів і випускників» (від 27.04.2011 р.) у складі вищих навчальних закладів функціонують підрозділи сприяння працевлаштуванню випускників з метою забезпечення молодих осіб першим робочим місцем.

У той же час дуже часто випускники або не знають про свої права, або не можуть з об'єктивних причин ними скористатися. Так, показовою є ситуація з примусовим зобов'язанням випускників надавати до вищих навчальних закладів довідки про працевлаштування, що призводить до появи недостовірних даних стосовно забезпечення випускників першим робочим місцем за фахом [6].

Умови надання першого робочого місця також зазначені у Законі України «Про забезпечення молоді, яка отримала вищу або професійно-технічну освіту, першим робочим місцем з надання дотації роботодавцю» (зі змінами від 01.01.2007 року) та Наказу Міністерства соціальної політики «Про затвердження Змін до Порядку та строків надання дотації роботодавцю для забезпечення молоді, яка отримала вищу або професійно-технічну освіту, першим робочим місцем» (від 08.12.2010 року). Існує перелік професій та спеціальностей щодо яких може надаватись дотація роботодавцю для забезпечення молоді першим робочим місцем [7].

Забезпечення молоді першим робочим місцем з наданням дотацій роботодавцю здійснює державна служба зайнятості. Першим робочим місцем з наданням дотації роботодавцю забезпечуватиметься молодь, яка звернеться до державної служби зайнятості не пізніше двох місяців після закінчення навчального закладу (без урахування періоду проходження строкової або альтернативної (невійськової) служби) та перебуватиме на обліку як безробітна. Дотація – це компенсація роботодавцю фактично виплаченої, працевлаштованому за направленням державної служби зайнятості безробітному, заробітної плати з нарахуваннями. Служба зайнятості протягом року щомісячно покриває такі витрати роботодавця, а протягом другого року роботодавець повинен зберегти за власний рахунок робоче місце за таким працівником. Отже, робота на дотаційному місці гарантує зайнятість працівника щонайменше на два роки. За цей період молода людина зможе закріпити здобуті у навчальному закладі знання професійним досвідом, стати кваліфікованим спеціалістом, упевненіше дивитись у майбутнє [2].

При цьому державна служба зайнятості надає статус «безробітний молодий спеціаліст» випускникам, які навчалися і за рахунок державного (місцевого) бюджету, і за рахунок фізичних осіб (за контактом), що дозволяє їм отримувати допо-

могу по безробіттю та отримувати соціальні послуги з працевлаштування. Випускники навчальних закладів належать до категорії незастрахованих осіб, допомога по безробіттю їм призначається у мінімальному розмірі тривалістю не більше 180 календарних днів. Особи, які під час навчання в закладах, у тому числі на очній формі, працювали і сплачували страхові внески, реєструються в службі зайнятості та отримують допомогу по безробіттю на загальних засадах [8].

Соціальні послуги, які надаються безробітнім молодим спеціалістам: професійна підготовка або перепідготовка, підвищення кваліфікації та профорієнтація; пошук підходящої роботи і сприяння у працевлаштуванні, у тому числі шляхом надання роботодавцю дотації на створення додаткових робочих місць для працевлаштування безробітних та фінансування організації оплачуваних громадських робіт для безробітних; інформаційні та консультаційні послуги, пов'язані з працевлаштуванням; профтестування щодо підбору підходящої роботи; професійне навчання за направленням служби зайнятості з виплатою матеріальної допомоги; участь в оплачуваних громадських роботах [9].

Соціальні послуги з працевлаштування молоді надаються також державною соціальною службою для сім'ї, дітей та молоді з мережею обласних, районних, міських, селищних й сільських соціальних служб для дітей, сім'ї та молоді [2]. Згідно з ЗУ «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні», державна служба зайнятості разом з органами виконавчої влади, центрами соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді надає учням, студентам та аспірантам денної форми навчання допомогу в працевлаштуванні у позанавчальний час за допомогою функціонування центрів вторинної зайнятості у районних центрах соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді [2].

На території України функціонують молодіжні центри праці та молодіжні громадські організації, діяльність яких спрямована на забезпечення працевлаштування, вдосконалення професійної майстерності, формування навиків підприємницької діяльності у молодих осіб, у тому числі і випускників навчальних закладів. Дійовою формою сприяння працевлаштуванню молодих людей та отримання додаткового заробітку є діяльність молодіжних трудових загонів та молодіжних бізнес-центрів, бізнес-інкубаторів [2].

Згідно зі статтею 19 Закону України «Про зайнятість населення», суб'єктам підприємницької діяльності надається право здійснювати платні послуги, пов'язані з профорієнтацією населення, посередництвом у працевлаштуванні громадян в Україні та за кордоном. Така діяльність може проводитись лише на підставі дозволу (ліцензії), який видається Державним центром зайнятості Міністерства праці та соціальної політики України у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України

[4]. У цьому зв'язку зростає кількість приватних організацій з працевлаштування - спеціалізованих установ, які займаються працевлаштуванням населення на ринку робочої сили, тобто виступають посередниками між підприємцями і найманими працівниками при укладенні угоди купівлі-продажу робочої сили на основі ліцензування.

Таким чином, у сучасних умовах саме безробітні молоді спеціалісти знаходяться у найбільш соціально-вразливому становищі. Основна проблема - відсутність досвіду роботи та невідповідність здобутої спеціальності потребам регіонального ринку праці. У цьому зв'язку необхідно змінювати орієнтири сучасної державної молодіжної політики на забезпечення молоді якісною освітою, роботою та можливістю задовольняти свої соціальні потреби відповідно до регіонального ринку праці. Повинна здійснюватись ефективна державна молодіжна політика перш за все на місцевому рівні, спрямована на забезпечення сприятливих умов для всебічного розвитку кожної молодої людини; зайнятість та максимальне залучення молоді до політичного, соціально-економічного та духовного життя суспільства. Основними суб'єктами надання соціальних послуг з первинного працевлаштування випускників вищих та професійно-технічних навчальних закладів (молодих спеціалістів) на місцевому рівні є навчальний заклад, місцеві органи влади та міський центр зайнятості. Розвиток інших організаційних форм (громадських і приватних) також надає молоді додаткову можливість працевлаштуватися. Однак специфіка громадських організацій полягає в тому, що надаються послуги тимчасового працевлаштування саме найбільш уразливим категоріям молоді, передусім студентській молоді та молодим особам з обмеженими можливостями. Приватні організації, що займаються працевлаштуванням, це - передусім комерційні установи, мета яких - отримання прибутку та підтримка позитивного іміджу серед роботодавців. Відбір персоналу для різних організацій здійснюється за жорсткими критеріями і тому численні групи молодих осіб не можуть скористатися їх послугами, у тому числі й молоді спеціалісти без досвіду роботи.

Державна служба зайнятості надає статус «безробітного молодого спеціаліста» і можливість отримувати матеріальну допомогу у встановленому законодавством порядку. Крім того, саме в межах цієї державної соціальної організації надаються послуги з працевлаштування саме тим категоріям молоді, які нездатні на рівні конкурувати на ринку праці, у тому числі й безробітним молодим спеціалістам. Отже, найбільш оптимальною організаційною формою надання соціальних послуг з первинного працевлаштування молоді є саме державна служба зайнятості.

У той же час існуюча система надання соціальних послуг з первинного працевлаштування безробітних молодих спеціалістів потребує вдосконалення, передусім на законодавчому рівні.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Соціально-економічне становище України за 2010 рік та I півріччя 2011 року [Електронний ресурс]/ Соціально-економічне

- становище України за 2010 рік та I півріччя 2011 року. – Офіційний сайт Державної служби статистики України. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
2. Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді станом на 23.12.2010 р. [Електронний ресурс]/ Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді. - Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2998-12>
3. Кодекс законів про працю України станом на 21.12.2010 р. [Електронний ресурс]/ Кодекс законів про працю України. - Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=322-08>
4. Про зайнятість населення станом на 08.12.2009 р. [Електронний ресурс]/ Про зайнятість населення. - Офіційний сайт державної служби зайнятості. – Режим доступу: www.dcz.gov.ua/doccatalog/document?id=26456
5. Про вищу освіту за станом на 19.01.2010 р. [Електронний ресурс]/ Про вищу освіту. – Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2984-14>
6. Табачник Д.В. Лист МОН щодо надання достовірної інформації з працевлаштування випускників ВНЗ / Громадська ініціатива «Студентський захист» - <http://www.studzahyst.org.ua/content/list-mon-shchodo-nadannya-dostovirnoyi-informaciyi-z-pracevlash-tuvannya-vipusknikiv-vnz>
7. Про затвердження змін до порядку та строків надання дотації роботодавцю для забезпечення молоді, яка отримала вищу або професійно-технічну освіту, першим робочим місцем: за станом на: 08.12.2010 року. [Електронний ресурс]/ Про затвердження змін до Порядку та строків надання дотації роботодавцю для забезпечення молоді, яка отримала вищу або професійно-технічну освіту, першим робочим місцем. – Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2150-15>
8. Про затвердження Порядку реєстрації, перереєстрації та ведення обліку громадян, які шукають роботу, й безробітних за станом на 10.08.2011 р. [Електронний ресурс]/ Про затвердження Порядку реєстрації, перереєстрації та ведення обліку громадян, які шукають роботу, й безробітних. – Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=219-2007-%EF>
9. Державна служба зайнятості України [Електронний ресурс]/ Офіційний сайт Державної служби зайнятості України. - Режим доступу: <http://www.dcz.gov.ua/>